

УДК 330.3:336.5

doi: <https://doi.org/10.33763/npndfi2020.02.091>

Олієвська М. Г.

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та фінансів
ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука",
Рівне, Україна, 3mad@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8818-0509>

Петруха С. В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою
Університету економіки та права "КРОК", Київ, Україна, psv03051984@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

Бондаренко Д. В.

аспірант НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2802-2397>

**ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ:
ЯКІСНА ОСВІТА, ДОСТУПНА МЕДИЦИНА
ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА**

Анотація. Визначено, що глобальні виклики, такі як зміни характеру праці, клімату, глобалізація та пандемія Covid-19, а також технологічні та економічні трансформації, необхідність стратегічного управління фінансовими, людськими й природними ресурсами зумовлюють неминучі перетворення в організаційних моделях та підходах до поступу освіти, охорони здоров'я та аграрного сектору як передумов сталого розвитку людського капіталу. Розкрито роль освіти, охорони здоров'я та аграрного сектору, а також запропоновано організаційний та фінансовий мейнстрім забезпечення якісної освіти, доступної медицини та продовольчої безпеки. Наголошено на потребі у належному фінансуванні освіти, охорони здоров'я та аграрного сектору. Зокрема, зазначено, що фінансове партнерство та співпраця між міжнародними організаціями, урядами, постачальниками освітніх послуг, бізнесом та приватним сектором є ключовими факторами сталого розвитку людського капіталу з метою набуття його носіями знань, навичок, необхідних для роботи і впровадження інновацій на глобалізованому ринку праці в сучасних умовах.

Ключові слова: людський капітал, втрати людського капіталу, якісна освіта, фінансове партнерство в освіті, неформальна освіта дорослих, забезпечення здорового способу життя, продовольча безпека, сільськогосподарська освіта та навчання.

Рис. 1. Табл. 3. Літ. 26.

Myroslava Oliavska

PhD (Economics), Associate Professor, Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne, Ukraine, 3mad@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8818-0509>

Sergii Petrukha

PhD (Economics), "KROK" University, Kyiv, Ukraine, psv03051984@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

Dmytro Bondarenko

SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2802-2397>

**PREREQUISITES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HUMAN
CAPITAL: QUALITY EDUCATION, ENSURING HEALTHY LIVES
AND FOOD SECURITY**

© Олієвська М. Г., Петруха С. В., Бондаренко Д. В., 2020

Abstract. Education, health care, and agriculture playing a specific role in the Sustainable Development are an integral part of human capital. The aim of the article is to reveal the modern trends and prerequisites for sustainable human capital development in the context of globalization. Methods: scientific and special methods such as methods of structural and logical analysis, methods of detailing and synthesis, the statistical methods are applied. The need for a transformation of workers' skills requires a renewed focus of human capital development in the global economy in order to be able to implement technological and economic change, better financial and natural resources management, as well as to address global trends such as changing nature of work, climate change, globalization, and Covid-19. This article highlights the increasing importance of education, health care, and agriculture in developing and using human capital and changed requirements to them, which cause respective changes in organizational models and approaches to cooperation individuals, societies, countries, and business. This article proposes a policy change towards education and training aiming at the improvement of the country's economy which ultimately will bring sustainable development of human capital. Particular importance is attached to financing education and health; to development of human capital in agriculture; facilitated farmers' access to information; enabling business to unlock their potential to innovate and harness the opportunities; to provide the development of both agricultural and non-formal adult education. In this context, the emphasis is laid on the need to develop financial support of education, health care and agriculture. Collaboration of international organizations, governments, education providers, business, and the private sector is key to sustainable development of human capital in order to endow students with knowledge, skills, and entrepreneurial skills to operate and innovate in a globalized marketplace and in a pandemic Covid-19.

Keywords: human capital, erosion of human capital, quality education, financial partnership in education, non-formal adult education, ensuring healthy lives, food security, agricultural education and training.

JEL classification: J24, I15, I18, I22, I25, Q01.

Олиевская М. Г.

кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики и финансов ЧВУЗ "Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука", Ровно, Украина

Петруха С. В.

кандидат экономических наук, доцент кафедры управления финансово-экономической безопасностью Университета экономики и права "КРОК", Киев, Украина

Бондаренко Д. В.

аспирант НИФИ ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

ПРЕДПОСЫЛКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ДОСТУПНАЯ МЕДИЦИНА И ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Аннотация. Определено, что глобальные вызовы, такие как изменения характера труда, климата, глобализация и пандемия Covid-19, а также технологические и экономические трансформации, необходимость стратегического управления финансовыми, человеческими и природными ресурсами предопределяют неизбежные преобразования в организационных моделях и подходах к развитию образования, охраны здоровья и аграрного сектора как предпосылок устойчивого развития человеческого капитала. Раскрыта роль образования, здравоохранения и аграрного сектора, а также предложен организационный и финансовый мейнстрим обеспечения качественного образования, доступной медицины и продовольственной безопасности. Сделан акцент на необходимости надлежащего финансирования образования, здравоохранения и аграрного сектора. В частности, отмечено, что финансовое партнерство и сотрудничество между международными организа-

циями, правительствами, поставщиками образовательных услуг, бизнесом и частным сектором являются ключевыми факторами устойчивого развития человеческого капитала с целью получения его носителями знаний, навыков, необходимых для работы и внедрения инноваций на глобальном рынке труда в современных условиях.

Ключевые слова: человеческий капитал, потери человеческого капитала, качественное образование, неформальное образование взрослых, финансовое партнерство в образовании, обеспечение здорового образа жизни, продовольственная безопасность, сельскохозяйственное образование и обучение.

Окрім традиційних викликів, у 2020 р. з'явилися нові – глибока рецесія; 5,2-відсоткове скорочення світового ВВП, зменшення доходів на одну особу, бідність, зниження продуктивності праці у тривалій перспективі та ін. Експерти Світового банку, звертаючи увагу на суттєві й тривалі соціально-економічні наслідки, які можуть послабити перспективи довгострокового зростання (падіння інвестицій через підвищену невизначеність, втрати людського капіталу в безробітних), рекомендують удосконалювати управління та ділове середовище, збільшувати інвестиції в освіту й охорону здоров'я для зменшення негативного впливу пандемії коронавірусу [1].

Цілком очікуваним також є те, що пандемія COVID-19 та соціально-економічна криза, яку вона спричинила, суттєво вплинуть на досягнення Порядку денного сталого розвитку до 2030 року [2]. Дестабілізація глобальної економіки та порушення звичної політики і соціальних норм, на думку експертів ООН, вимагає від світової спільноти спрямувати дії на забезпечення глибокого системного переходу до стійкішої економіки; Цілі сталого розвитку (ЦСР) є життєво важливими для відновлення на базі інклюзивної та потужної економіки, а також стабільнішого суспільства [3].

Загострення економічних і соціальних ризиків у зв'язку з глобальною пандемією, брак досвіду (зокрема, ліків та вакцин), а також карантинні заходи зі стримування хвороби призвели до глибокої рецесії світової економіки. Безпрецедентна підтримка макроекономічної політики та автоматичні стабілізатори не можуть стримати уповільнення економічної діяльності як у державах із високим рівнем доходів, так і в тих, що розвиваються, і країнах з низьким рівнем доходів.

Одним із механізмів відновлення економіки є сталий розвиток людського капіталу, який передбачає інвестування в населення через освіту, охорону здоров'я, харчування, соціальний захист і робочі місця.

До пандемії світова спільнота й експерти міжнародних організацій неодноразово заявляли: в умовах технологічних зрушень змінюється характер праці, на ринку затребуваними стають фахівці з високим рівнем людського капіталу, чий когнітивні та соціально-поведінкові навички формуються за рахунок інвестицій. І навпаки, недостатність фінансових ресурсів або неефективність їх використання обмежують можливості сталого розвитку, “залишають світ погано підготовленим до того, що попереду” [4]. Незважаючи на те, що згаданий капітал є рушійною силою сталого зростання та зменшення бідності, країни часто недоінвестують у нього і таким чином свідомо втрачають вигоди від його накопичення та використання.

Глобальна відповідь на кризу, породжену пандемією, передбачає швидке реагування світової спільноти; надання підтримки країнам, які її потребують; ідентифікацію передумов поступу стійкіших економік. Серед іншого такими передумовами є якісна освіта, доступна медицина та продовольча безпека, що визначають можливості сталого розвитку людського капіталу. Тому вважаємо за необхідне звернути увагу на, здавалося б, окремі, але насправді ключові питання – освіту, охорону здоров'я та аграрний сектор.

Наразі триває процес наукового осмислення сучасних тенденцій, передумов та загроз розвитку людського капіталу. Доказом є наявність широкого спектра поглядів на його роль, складові та механізми фінансування. Так, вагомий внесок у розроблення теоретичних питань розвитку людського капіталу зробив один із авторів цієї концепції Т. Шульц [5], котрий вважав, що він відображає цінність людських можливостей і, як будь-який інший тип капіталу, може бути примножений через освіту та підвищення вигід. Професорка Гарвардського університету К. Голдін зазначає: без знань, утілених у людей, не може бути технологічних змін; батьки повинні дбати про збільшення цінності кожної дитини (тобто йдеться про якість, а не кількість); на її думку, людський капітал перебуває в основі ендогенної моделі зростання [6].

Питання освіти, джерела її фінансування та ефективність завжди були в центрі уваги світової спільноти. Як науковці [7; 8], так і експерти міжнародних організацій однакові в тому, що освіта та навчання мають істотне значення для сталого зростання [2; 4; 9].

Г. Беккер [10] досліджував внесок здоров'я в людський капітал. На увагу та поглиблений аналіз заслуговують висновки та пропозиції щодо фінансування охорони здоров'я з метою надання доступу до медичних послуг усіх категорій населення [11].

Роль аграрної освіти та міжнародної допомоги в забезпеченні розвитку сільських територій та продовольчої безпеки вивчають експерти та дослідники Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (The Food and Agriculture Organization, FAO) [12]; науковці також досліджують роль інновацій при переході до стійкіших систем сільського господарства у всьому світі [13].

Окрім того, актуальними і вагомими є дослідження вчених-фінансистів Т. І. Єфіменко, С. С. Гасанова, В. П. Кудряшова, А. М. Соколовської, І. В. Богдана та ін., у чиїх наукових працях обґрунтовуються механізми залучення інвестицій в освіту [14], перспективи імплементації нових бюджетних правил фінансування закладів вищої освіти [15], а також фіскальні правила для координації бюджетної політики із метою економічного й соціального розвитку (у тому числі фінансування освіти та охорони здоров'я) [16].

Роботи цих науковців утворюють основу для подальших розробок і є теоретичним підґрунтям дослідження.

Мета статті – розкриття сучасних тенденцій та передумов сталого розвитку людського капіталу в контексті глобалізації та пандемії. У рамках досягнення окресленої мети здійснено спробу визначити нові виклики, стратегічні відповіді та механізми забезпечення якісної освіти, доступної медицини й продовольчої безпеки, а також розробити потрібні заходи. Інформаційна

база дослідження ґрунтується на аналізі доробку провідних науковців у сферах освіти, охорони здоров'я та сільського господарства, а також документів міжнародних організацій.

Ключовою передумовою сталого розвитку людського капіталу постає освіта, тому що, крім іншого, вона забезпечує формування необхідних навичок, впливає на соціально-економічну мобільність, є запорукою виходу з бідності, допомагає зменшити нерівність та досягти гендерної рівності, вкрай важлива для реалізації багатьох інших ЦСР. Відтак, уніфіковані вимоги до якості освіти та навчання, її доступності та усунення різного роду дискримінації й обмежень розробляються низкою міжнародних організацій та об'єднань. ООН, Група Світового банку, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейський Союз і його органи є ініціаторами й координаторами регулювання освіти та навчання, виступають за стале фінансування навчання впродовж життя, розвиток навичок в умовах дефіциту кваліфікованої робочої сили тощо. Розроблені цими організаціями документи є стратегічно важливими джерелами регулювання освіти та навчання; більшість із них імplementовано в національні законодавства. Найбільший досвід регулювання освіти та навчання та вплив на досягнення ЦСР мають ООН та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

Для забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти й сприяння можливостям навчання впродовж життя міжнародні організації, уряди країн та інші суб'єкти реформують системи освіти та навчання, активно фінансують освітні послуги та провадять роз'яснювальну роботу. Проте таких дій недостатньо, оскільки мільйони дітей у всьому світі не відвідують шкіл і не всі, хто є учнями, – навчаються; рівень знань із математики та вміння читати у більшості дітей та підлітків у всьому світі не відповідають мінімальним стандартам; спостерігаються розбіжності в можливостях та результатах освіти в різних регіонах, і, як наслідок, випускники не є конкурентоспроможними на ринку праці; відсутність базової грамотності не сприяє розвитку людського капіталу окремого індивіда, що неминуче призведе до бідності у майбутньому, негативно вплине на становище людських ресурсів країни в масштабах глобальної економіки (табл. 1).

Незважаючи на значний прогрес у забезпеченні доступу до якісної освіти на світовому рівні, варто звернути увагу на такі аспекти:

1. Низький рівень володіння математикою та вмінням читати у понад 55 % загальної кількості дітей та підлітків молодшого й середнього шкільного віку у світі свідчить про глобальну кризу в освіті на навчанні. Основними причинами є: відсутність доступу до освіти у третини таких дітей та підлітків; низька її якість – дві третини дітей відвідували школи, але не набули знань та основних навичок (див. табл. 1). Найкритичніша ситуація в Африці (88 % дітей не вміють читати і 84 % – не знають математики) та Південній Азії (81 та 76 % відповідно).
2. Якісна освіта в ранньому віці є однією з найкращих інвестицій, яку батьки та суспільство здатні здійснити задля розвитку людського капіталу, оскільки така освіта забезпечує готовність дитини до школи та можливість навчання в наступні роки. І, попри на те, що протягом

Проміжні результати досягнення цілі сталого розвитку “Якісна освіта”

Індикатори	Значення	
	Світ	Європа та Північна Америка
Частка дітей та підлітків , які не досягають мінімальних знань з:		
читання, %	58	14
математики, %	56	14
Ступінь участі в організованому навчанні за рік до офіційного віку вступу до початкової школи, %	68,9	95,3
Кількість дітей шкільного віку (від 6 до 17 років), які не навчаються, млн осіб	262	–
Частка шкіл, які мають доступ до основних шкільних ресурсів, %		
Інтернет		64
Комп’ютери		76
Основна питна вода		84
Електрика		90
Засоби для миття рук		72
Частка громадян світу, які є неписьменними у віці 15 років і старше, %		14

Складено за: The Sustainable Development Goals Report 2019 / United Nations. 2019. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>.

останніх кількох років участь в організованому навчанні за рік до офіційного вступу до початкової школи постійно зростає, багато дітей у всьому світі не беруть участі у дошкільній освіті.

- Не відвідували заклади освіти відповідного рівня 262 млн дітей та підлітків віком від 6 до 17 років (тобто п’ята частина світового населення цієї вікової групи).
- Гендерний розрив та бар’єри в навчанні для дівчат існують у Центральній та Західній Азії, Північній Африці та на південь від Сахари; на світовому рівні 118 дівчат перебувають поза школою на кожні 100 хлопців.
- Відсутність умов для навчання, таких як адекватна інфраструктура та забезпеченість шкіл основними ресурсами; в Африці на південь від Сахари доступ до інтернету є лише у чверті шкіл; 40 % шкіл мають комп’ютери; питна вода є у половини закладів середньої освіти; електрика – у 57 % шкіл. Окрім того, у 2017 р. в Африці на південь від Сахари школи були забезпечені підготовленими вчителями лише на 48 % у закладах дошкільної освіти, на 64 % у закладах початкової освіти та на 50 % у закладах середньої освіти.
- Досі не вміють читати та писати 750 млн дорослих (14 % усього населення), з них дві третини – жінки; рівень грамотності серед дорослих є найнижчим у країнах Південної Сахари та Південної Азії, зокрема в останньому регіоні проживає 49 % неписьменного населення. Разом із тим упродовж останньої чверті століття у всіх регіонах спостерігаються такі тенденції:

рівень грамотності серед жінок зростає швидше, ніж у чоловіків; рівень грамотності серед молоді перевищує рівень грамотності дорослих – глобальний рівень грамотності для дорослих (15 років і старше) становить 86 %, порівняно з 91 % серед молоді (від 15 до 24 років), що свідчить про розширення доступу до шкільної освіти серед підростаючих поколінь. Однак цей рівень серед молоді залишається низьким у кількох країнах, більшість з яких є розташовані у Південній Сахарі.

Наведені проміжні показники досягнення четвертої цілі сталого розвитку свідчать, що уряди країн роблять недостатньо для покращання якості освіти та забезпечення доступу до неї людей різного віку. Як наслідок, невирішеними є такі проблеми: програми освіти та навчання не задовольняють потреб тих, хто навчається, й вимог роботодавців; невідповідність набутих у процесі навчання навичок вимогам ринку праці негативно впливає на конкурентоспроможність економік; спостерігається нерівномірність розподілу фінансових і нефінансових ресурсів між рівнями освіти, категоріями населення, регіонами та країнами.

У 2020 р. завдання щодо забезпечення якісної освіти суттєво ускладнилися у зв'язку з пандемією COVID-19. Через загрози здоров'ю та життю людей уряди тимчасово закрили заклади освіти всіх рівнів; батьки майже 369 млн дітей мусили шукати альтернативні джерела щоденного харчування; перешкоди, пов'язані з поширенням COVID-19, частково компенсувалися домашнім та дистанційним навчанням [1].

Але закриття шкіл негативно вплине на накопичення людського капіталу та майбутні вигоди [18]; особливо вразливими є сім'ї з низьким рівнем доходу, які часто мають обмежені можливості підтримувати навчання вдома [19]. У зв'язку з обмеженнями дорослі також втрачають можливість покращувати навички, навчатися на роботі.

Оперативними діями міжнародних організацій, урядів та закладів освіти стали: глобальний моніторинг; упровадження інноваційних рішень для альтернативних програм навчання та віддаленої освіти на основі використання високотехнологічних, низькотехнологічних та нетехнологічних підходів; мобілізація всіх ресурсів задля реалізації права на освіту. Особливої підтримки та фінансових ресурсів потребують країни із середнім та низьким рівнями доходів.

Іншою, не менш ключовою передумовою сталого розвитку людського капіталу є здоров'я людей; стан здоров'я впливає на працездатність і суттєво подовжує її. Цілком очевидно, що система охорони здоров'я покликана не лише надавати жителям висококваліфіковану медичну допомогу, а й забезпечувати відтворення людських ресурсів.

Цілі та завдання щодо збереження здоров'я визнані на глобальному [2] та національному рівнях [11; 20]. Зокрема, ООН та Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) закликають держави досягти загального охоплення здоров'ям, активно розробляють інструменти та стандарти надання медичної допомоги, сприяють збереженню здоров'я, і завдяки такій політиці є чимало здобутків: у цілому рівень материнської та дитячої смертності зменшується, тривалість життя зростає в усьому світі, а боротьба з певними інфекційними захворюваннями характеризується стійким прогресом.

Проте зусилля держав були і залишаються недостатніми для досягнення третьої цілі сталого розвитку, що негативно впливає на майбутній людський капітал. За оцінками ВООЗ, жодна система охорони здоров'я не є досконалою, і в усіх країнах є люди, котрі мають обмежений доступ до медичних послуг [20].

До найвагоміших ризиків та здобутків належать такі.

1. Починаючи з 2010 р., всі 196 держав-учасниць надсилають до ВООЗ доповіді про спалахи захворювань та стан охорони здоров'я в країні; практично всі вони мають кращу ефективність у виявленні (наприклад, спостереження та лабораторне виявлення), ніж у готовності до надзвичайних ситуацій та реагуванні на них; звіти явно вказують на міжнародну прихильність і зусилля щодо вдосконалення систем раннього попередження, зменшення та управління ризиками для здоров'я населення.
2. Фактично щонайменше половина світового населення не має доступу до основних медичних послуг, переважно через високу їхню вартість, обмежені фінансові можливості, низький рівень грамотності в окремих країнах, недосконалі комунікаційні стратегії та низьку якість обслуговування та ін.
3. У середньому по країнах людина, котра народилася сьогодні, може сподіватися прожити майже 81 рік; разом із тим тривалість життя поступово скорочується, особливо у США, Франції та Нідерландах.
4. Витрати на охорону здоров'я дорівнюють у середньому близько 4000 дол. США на особу; найбільше витрачають Сполучені Штати (понад 10 000 дол. на одного жителя). За оцінками експертів, такі витрати до 2030 р. становитимуть 10,2 % ВВП у країнах ОЕСР порівняно з 8,8 % у 2018 р. [21].
5. Прямі виплати домогосподарств становлять у середньому трохи більше п'ятої частини всіх витрат на охорону здоров'я (понад 40 % у Латвії та Мексиці).
6. У 2017 р. майже 300 тис. жінок померли від ускладнень, пов'язаних із вагітністю та пологами; понад 90 % із них проживали в країнах із низьким і середнім рівнем доходу. Більшості випадків смерті матерів можна запобігти за допомогою відповідного управління та догляду кваліфікованим медичним персоналом (таку допомогу отримували лише 80,83 % жінок у світі та 99,1 % – у Європі та Північній Америці).
7. Високий рівень народжуваності серед підлітків в Африці на південь від Сахари та ускладнення під час вагітності та пологів є основною причиною смерті серед дівчат-підлітків у країнах, що розвиваються.
8. Сьогодні діти до п'яти років мають більше шансів вижити, і життя ще 10 млн дітей до п'яти років може бути врятовано, якщо популяризувати вакцинацію, забезпечувати правильне харчування, доступ до питної води, а також доступ до міжнародної фінансової підтримки для країн, чий поточні бюджети на охорону здоров'я недостатні для покриття витрат.
9. Імунізація є однією з найуспішніших та найефективніших профілактик хвороб; попри певний прогрес у ній (44–85 % у світі залежно від типу вакцини) охоплення дітей є недостатнім для боротьби з потенційними смертельними захворюваннями.
10. Дедалі більше людей мають хронічні захворювання та незадовільне психічне здоров'я; майже кожен десятий дорослий характеризується поганим

здоров'ям через хронічні захворювання. До 2020 р. у всьому світі так і не вдалося зменшити кількість хворих на туберкульоз, тропічні захворювання. Завдяки міжнародній підтримці, фінансуванню заходів щодо боротьби зі СНІДом, профілактики, тестування та лікування в окремих країнах захворюваність знизилася (Африка), а в деяких регіонах – зросла (Західна та Центральна Азія, Європа). Нинішні темпи прогресу в боротьбі з туберкульозом є недостатніми (у 2017 р. на цю хворобу захворіли 10 млн людей). Мільярди людей, особливо тих, хто живе в бідності, не мають належної санітарії та перебувають у тісному контакті з джерелами інфекції та домашніми тваринами, у 149 тропічних і субтропічних країнах потерпають від тропічних захворювань; щороку економіки таких країн витрачають мільярди доларів на лікування та профілактику.

11. Основними факторами захворювань та високої смертності є забруднення повітря, що становить причину гострих інфекцій нижніх дихальних шляхів, хронічних захворювань легень, ішемічної хвороби серця, онкологічних хвороб та інсультів. За даними ОЕСР, кожна третя смерть зумовлена серцевими нападами, інсультами та іншими захворюваннями кровообігу, кожна четверта – пов'язана з раком. Причинами передчасних смертей від серцевих захворювань, інсульту та погіршення якості життя є діабет і нездоровий спосіб життя, зокрема паління (18 % дорослих все ще палять щодня), вживання алкоголю (зловживають 4 % населення) та ожиріння (56 % дорослих мають зайву вагу або страждають ожирінням, зокрема майже третина дітей у віці п'яти – дев'яти років). Літні люди помирають від респіраторних захворювань; працездатні особи – від випадкових отруєнь; забруднення повітря спричинило близько 40 смертей на 100 тис. осіб у різних країнах. Рівень смертності був набагато вищим у країнах-партнерах Індії та Китаї – близько 140 смертей на 100 тис. осіб [21].
12. Попит на медичні послуги, особливо на тривалу допомогу, збільшується також через старіння населення; відповідно до прогнозів, до 2050 р. частка населення віком від 80 років зросте більш ніж удвічі.
13. У передових системах охорони здоров'я зацікавлені сторони сектору виступають за перехід від лікування до профілактики, що сприятиме якісній трансформації просто "пацієнтів" у інформованих та більш обізнаних "споживачів медичних послуг".
14. Зміцнення первинної медико-санітарної допомоги для всіх потребує адекватної мотивованої та доступної робочої сили. Медичні працівники нерівномірно розподілені по всьому світу й навіть у межах країн; 40 % усіх країн мають менше 10 лікарів на 10 тис. осіб; 58 % – менше 40 працівників медперсоналу та акушерок на 10 тис. осіб. За оцінками, до 2030 р. у світі буде потрібно близько 18 млн додаткових медичних працівників, аби забезпечити здорове життя для всіх.

Отже, для загального охоплення медичними послугами потрібні цілеспрямовані зусилля, стає фінансування охорони здоров'я, особливо в умовах пандемії. Небачена загроза з боку COVID-19 спричинила глобальні та руйнівні наслідки, особливо для країн, котрі, по-перше, мають слабкі системи

охорони здоров'я; по-друге, залежать від світової торгівлі, туризму або грошових переказів з-за кордону; по-третє, залежать від товарного експорту.

Вирішальне значення для запобігання кризовим явищам через пандемію мають побудова стійких систем охорони здоров'я [1], а також удосконалення управління, поліпшення ділового середовища, стале фінансування.

Далі розглянемо тісний взаємозв'язок та систематичний взаємовплив людського капіталу і сталого аграрного сектору, що підтверджується такими аспектами:

По-перше, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства (ціль 2) передбачають зростання людського капіталу на фундаментальному рівні.

Відповідно до висновків міжнародних організацій FAO та OЕСP, людський капітал фермерів, який охоплює вміння, здоров'я та цінності фермерів, безпосередньо впливає на продуктивність сільського господарства, ефективність та доходи [22]. Окрім того, фермери та працівники аграрного сектору повинні володіти такими новими компетенціями, як підприємницькі, управлінські й логістичні навички, вміння ефективно співпрацювати та вести інтегрований бізнес, здатність залучати кваліфіковану робочу силу, адаптуватися та належним чином реагувати, вчитися й вести переговори, стратегічно мислити та прогнозувати [23], оскільки освічені та кваліфіковані громадяни більше схильні до інновацій, здатні приймати рішення, готові навчатися впродовж життя; вищий рівень цього капіталу також сприяє вирішенню соціальних (таких як бідність, зайнятість) і екологічних (наприклад, ефективне використання земельних і водних ресурсів) проблем.

По-друге, якісні характеристики майбутніх фахівців залежать від харчування та продовольчої безпеки [4]. Недостатнє споживання їжі та поживних речовин впливає на здоров'я, навчання, продуктивність праці та загальний прогрес. Наскрізне значення продовольчої безпеки у процесі досягнення Глобальних ЦСР можна описати такими аспектами: внесок сільського господарства у боротьбу з бідністю та голодом і зміцнення здоров'я; захист довкілля; сприяння стійкому й всебічному економічному зростанню. Разом із тим підвищення продуктивності та стійкості аграрного сектору залежить від інновацій, які вимагають широкого спектра технічних та функціональних навичок. Щоб подолати виклики майбутнього, уряди зобов'язані сприяти розвиткові людського капіталу в сільському господарстві та сільській місцевості, зокрема зменшити або усунути невідповідність навичок і зростаючу нерівність у харчуванні та доступу до освіти та навчання, особливо у сільській місцевості.

По-третє, пандемія та спричинена нею соціально-економічна криза суттєво обмежують сталий розвиток аграрної галузі як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі.

Світова практика свідчить, що для поступу сільського господарства вкрай важливими є освіта та навчання; фермери та їх об'єднання, науково-дослідні установи та заклади освіти, центри професійної освіти, агробізнес, харчові комбінати й уряди активно взаємодіють, генерують та використовують нові

знання. Інновації як передумова трансформації аграрної галузі та успішного підприємництва пов'язані з освітою і навчанням; разом вони впливають на стійке підвищення продуктивності сільського господарства для задоволення світового попиту; сприяють економічному зростанню та зайнятості; забезпечують адаптацію до кліматичних змін [22].

Попри те, що сільськогосподарська освіта та підготовка нині охоплюють широкий спектр формальних і неформальних заходів (включаючи вищу освіту, професійну підготовку та неофіційне набуття знань та навичок), у світі найбільш освічені особи стикаються з невідповідністю між своїм навчанням і наявними можливостями працевлаштування; державні та донорські інвестиції в сільськогосподарську освіту та навчання є незначними; сільська молодь (особливо у країнах Африки) характеризується низьким рівнем грамотності, не навчається на вищих рівнях освіти, як наслідок, є незайнятою або безробітною. Наразі найактуальнішим для дрібних фермерів є вирішення таких питань.

1. Створення системи освіти на місцях, так званих сільськогосподарських польових шкіл (farmer field schools) [24].
2. Розвиток “зеленої освіти” (green education). Наприклад, у Нідерландах так звана зелена освіта (сільське господарство, природа та продовольство) організовується завдяки тісній співпраці з агропродовольчим приватним сектором, а програми дошкільної середньої освіти поєднують загальну й професійну освіту, і тим самим готують учнів до старшої середньої професійної освіти та навчання [25]. У країні Програма людського капіталу (The Human Capital Agenda) є частиною науково-дослідної стратегії і передбачає участь та відповідальність агробізнесу за освіту й розвиток навичок, а також за залучення достатньої кількості студентів. Складовими є поліпшення іміджу сектору та роботодавців, розроблення навчальної програми, орієнтованої на ринковий попит, сприяння навчанням впродовж життя.
3. Завдяки синергії людського капіталу, інновацій, інвестицій, а також співпраці всіх зацікавлених суб'єктів у аграрному секторі збільшуються обсяги виробництва та додана вартість продукції, покращуються якість та безпечність харчових продуктів, значна частина населення може споживати оброблені та належним чином упаковані продукти харчування. Більше того, робочі місця та доходи у сільськогосподарському й продовольчому секторах сприяють інклюзивному економічному зростанню сільських територій та зменшенню бідності як у країнах, що розвиваються, так і в розвинутих країнах. Країни зі сталим сільським господарством практично розв'язали проблеми недоїдання та якості продуктів харчування. Проте у світовому масштабі зростає кількість людей, котрі страждають від голоду, та кількість осіб, які мають зайву вагу [17].
4. У 2017 р. недоїдали 821 млн людей (10,9 % усього населення), найбільше в Африці (237 млн) та Південній Америці у зв'язку з уповільненням економічного зростання, зменшенням фіскальної спроможності урядів, підвищенням внутрішніх цін і втратою доходів, несприятливими погодними умовами, тривалими збройними конфліктами.

Правильне харчування є основою здоров'я та самопочуття людини, фізичного розвитку, економічної продуктивності та зростання. І навпаки, хронічне недоїдання підвищує ризик померти від поширених інфекцій, знижує здатність у дітей навчатися та набувати когнітивних навичок, може негативно вплинути на сталий розвиток країни. У 2018 р. 149 млн дітей до п'яти років (або 22 % всіх дітей у віці до п'яти років) постійно недоїдали, з них 39 % жили у Південній Азії, 36 % – у Африці на південь від Сахари.

Загрозу становить також інша форма неправильного харчування – надмірна вага або ожиріння призводить до психологічного дискомфорту та проблем зі здоров'ям протягом усього життя. У світовому масштабі у 2016 р. надмірною вагою страждали 20,6 % дітей від п'яти до дев'яти років (131 млн), 17,3 % підлітків (207 млн) і 38,9 % дорослих (2 млрд). Окрім заохочення до здорового способу життя, уряди можуть використовувати як жорсткі (заборони та правила), так і м'якші інструменти (інформаційна підтримка).

Велике значення для подолання голоду мають дрібні виробники продуктів харчування. І задля їх розвитку, подолання бар'єрів у доступі до ринків фінансових послуг, інформації та знань, забезпечення стійкості та адаптації до ринкових умов, що постійно змінюються, уряди всіляко підтримують дрібних та сімейних фермерів.

Практично в усіх країнах спостерігається стрімке зростання цін на продукти харчування у зв'язку з економічними коливаннями, знеціненням валюти, зростанням цін на пальне, дефіцитом виробництва, погодними умовами тощо. Заходи з координації аграрної політики та ціноутворення на продовольчі товари з боку міжнародних організацій та органів влади окремих країн передбачають посилення контролю формування цін, пряму фінансову підтримку як виробників, так і споживачів продовольства.

Для зменшення голоду та бідності, поліпшення продовольчої безпеки, формування ефективної зайнятості та стійкості до ризиків та нових викликів вирішальне значення мають інвестиції в аграрний сектор за рахунок різних джерел. Проте державні витрати на сільське господарство стосовно його внеску в економіку в 2001–2017 рр. зменшилися; на світовому рівні індекс орієнтації на сільське господарство (The agriculture orientation index (AOI), тобто частка державних витрат на сільське господарство, поділена на частку ВВП сільського господарства) у 2017 р. становив 0,26 проти 0,42 у 2001 р. З 2015 по 2017 р. середній AOI був найвищим у Північній Африці та Західній Азії (0,42), а найнижчим у Африці на південь від Сахари (0,20) (табл. 2).

Таким чином, у межах глобальної економіки продукується недостатньо безпечної та поживної їжі для задоволення зростаючого попиту. Причини кризових явищ треба шукати всередині кожної країни.

Країни з гуманітарними та продовольчими кризами, як зазначають у ФАО, особливо вразливі до впливу пандемії COVID-19; в умовах зростання внутрішніх потреб у продовольстві критично важливою є гуманітарна допомога країн-донорів [26].

Задля подолання світових викликів, таких як зростання інформаційних потреб фермерів в розвинутих країнах, і в тих, що розвиваються, посилення вимог до продуктів харчування та їх кількості, фінансово-економічна криза,

Індекс орієнтації на сільське господарство у 2001 та 2017 рр.

Регіони	2001	2017
Африка на південь від Сахари	0,23	0,20
Австралія та Нова Зеландія	0,24	0,21
Латинська Америка та Кариби	0,27	0,26
Східна та Південно-Східна Азія	0,94	0,33
Океанія (без врахування Австралії та Нової Зеландії)	0,10	0,33
Європа та Північна Америка	0,60	0,39
Північна Африка та Західна Азія	0,58	0,45
Центральна та Південна Азія	0,20	0,51
Світ загалом	0,42	0,26

Складено за: The Sustainable Development Goals Report 2019 / United Nations. 2019. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>.

спричинена пандемією, і т. ін, уряди зобов'язані сприяти сталому управлінню природними ресурсами, адаптації фермерів до кліматичних змін та пом'якшення їх впливу, впровадженню інновацій, надавати фермерам консультаційні послуги щодо сучасних технологій та управлінської практики.

Для розв'язання майбутніх завдань також важливо координувати та фінансувати розвиток людського капіталу, використовуючи такі механізми:

- удосконалення системи сільськогосподарської освіти з метою набуття нових компетенцій та навичок; технології постійно змінюються, відтак, участь фермерів у системі безперервної освіти забезпечує формування нових галузевих знань і вмінь; більше того, до технологічних змін швидше адаптуються люди з вищим рівнем людського капіталу;
- розвиток неформальної освіти, “навчання на роботі”, дистанційного навчання;
- урядова підтримка фермерів із питань навчання, інноваційного посередництва та консультування;
- державне фінансування сільськогосподарської освіти, освіти впродовж життя та сільськогосподарських досліджень та розробок;
- державно-приватне партнерство, розроблення програм підтримки та консультування фермерів щодо нових викликів та можливостей, об'єднання інноваційних суб'єктів і сприяння співпраці між урядами, сільськогосподарськими виробниками, університетами, некомерційними дослідницькими організаціями (на зразок Agricultural European Innovation Partnership (EIP-AGRI) в Європейському Союзі, або USDA's Agricultural Research Service у США).

Сільське господарство має значний потенціал сприяти більш інклюзивному суспільству за умови цілеспрямованої державної підтримки інновацій та залучення місцевих громад, особливо жінок, молоді та корінного населення, до процесів структурної трансформації. Це відбувається, серед іншого, завдяки тому, що люди генерують ідеї та знання, котрі сприяють інноваціям, застосовують ці знання як працівники й споживачі. Формування навичок

фермерів здійснювати інновації, вирішувати нові проблеми та взаємодіяти з іншими зацікавленими сторонами покладено в основу спеціальної сільсько-господарської освіти і навчання (agricultural education and training, AET), а їх удосконалення дає змогу розвивати здатність до адаптації чи перепідготовки в рамках формальної та неформальної освіти.

У комплексі системи освіти та охорони здоров'я, а також аграрний сектор, з одного боку, є базою для сталого розвитку людського капіталу, а з другого – якісний людський капітал впливає на якість навчання, збереження здоров'я, функціонування аграрного сектору, тобто досягнення другої, третьої та четвертої ЦСР (рисунок).

Незважаючи на досягнення у всіх трьох секторах, є проблеми, які потребують уваги широкого кола суб'єктів – міжнародних організацій, бізнесу, місцевої влади, суспільства. У контексті сталого розвитку людського капіталу та згідно з доповіддю ООН 2019 р., найбільшими викликами є глобальний голод, який зростає; відсутність необхідних медичних послуг як мінімум для половини світового населення; надто висока плата за медичні послуги мільйонів людей, що є причиною їх банкрутства чи бідності; недостатня грамотність – більше половини дітей у світі не відповідають стандартам читання та математики (табл. 3).

Прогресу в забезпеченні сталого розвитку людського капіталу також можна досягти завдяки стабільній та інклюзивній економіці; фінансуванню освіти, охорони здоров'я й сільського господарства; ефективнішим рішенням державних та місцевих органів влади; кращому використанню технологій та інновацій, наукових здобутків й інформації; партнерству на усіх рівнях.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. На шляху досягнення сталого розвитку людського капіталу є вагомі проблеми та ризики, яким можуть протистояти не всі країни, у багатьох державах (в тому числі в Україні) наявні “вузькі місця”. І у 2020 р. проблеми попередніх років, такі як низька

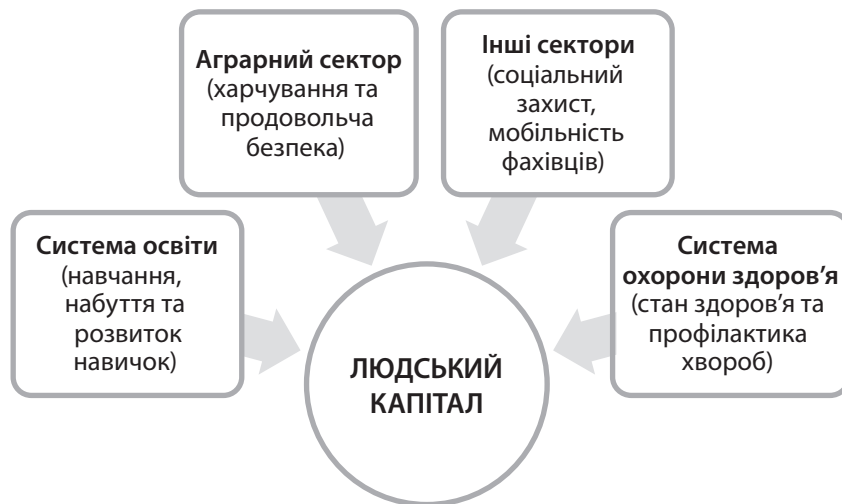

Рисунок. Передумови сталого розвитку людського капіталу

Складено авторами.

Т а б л и ц я 3
Стратегічні відповіді на нові виклики сталого розвитку людського капіталу

Цілі сталого розвитку			
Рівень	Ціль 2	Ціль 3	Ціль 4
Глобальний	Глобальне партнерство; міжнародна фінансова допомога		
	Пропаганда ефективної професійної системи, яка передбачає: 1) задоволення потреб ринку праці; 2) формування адекватних академічних навичок; 3) систематична інтеграція навчання на основі праці		
Національний	Проведення самітів із питань харчування	Сталий розвиток системи охорони здоров'я	Створення глобальних філантропічних освітніх партнерств
	Узгоджене політичне середовище, що включає аграрну та екологічну політику, підтримку конкуренції, розвиток фермерів та надання їм можливості розвиватися; інвестиції у фізичний та людський капітал; розроблення освітніх програм, які враховують технологічні, економічні та екологічні зміни, а також попит із боку галузі та споживачів	Профілактика та раннє реагування на загрози здоров'ю та життю населення; збільшення витрат на пом'якшення та медикаментозне лікування; запровадження цільових податкових платежів для фінансування системи охорони здоров'я, захисту приватних осіб та платоспроможності підприємств	Реформування системи вищої освіти (зокрема, партнерство між усіма зацікавленими суб'єктами, збільшення фінансування, стратегічне управління); використання нових моделей навчання (наприклад, face-to-face learning time), активізація використання цифрових технологій; запровадження індивідуальних освітніх рахунків
Стимулювання економіки шляхом запобігання краху бізнесу та забезпечення ліквідності			
Збереження/створення робочих місць			
Підготовка систем управління державними фінансами для викликів у надзвичайних ситуаціях			
Тимчасові інвестиційні стимули			

Закінчення табл. 3

Рівень	Цілі сталого розвитку		
	Ціль 2	Ціль 3	Ціль 4
Регіональний	Створення ринкових ніш для диференційованої продукції та реагування на вимоги споживачів щодо товарів із більшою доданою вартістю	Пропаганда здорового способу життя	Забезпечення безкоштовної початкової освіти всім; мотивація приватного сектору фінансувати освіту
	Розвиток місцевих громад, співпраця з питань освіти та навчання з міжнародними й громадськими організаціями		
	Мінімізація наслідків кризи здоров'я за допомогою грошових та фіскальних заходів; підтримка малого бізнесу за допомогою прямих грошових переказів і за умови працевлаштування безробітних		
Мікроекономічний	Зосередження на первинному сільському господарстві або на переробці; підвищення ефективності, зниження витрат; запровадження нових практик та технологій; участь агробізнесу в системі освіти та навчання; співфінансування професійної освіти	Дотримання безпеки та охорони праці	Співпраця із закладами освіти; фінансування навчання впродовж життя
Індивідуальний	Приватні інвестиції в "зелену економіку" та "зелену освіту", навчання впродовж життя	Профілактика та попередження	Інвестування в освіту та професійну підготовку

Складено авторами.

якість освіти, обмежений доступ до медичних послуг, бідність, безробіття, особливо серед молоді, гендерна нерівність та ін. не зникли, а поглибилися через пандемію. Задля зменшення її наслідків та запобігання втраті накопичених знань та навичок уряди країн повинні активізувати роботу з підтримки розвитку людського капіталу. Найвагомішими викликами для національних органів влади є пошук стійких рішень для фінансування освіти та навчання, охорони здоров'я і сільського господарства. При цьому слід гарантувати, що населення, незалежно від статусу та місця проживання, матиме доступ до якісної освіти, збереження та покращання здоров'я, буде забезпечене здоровим харчуванням. Стратегічною відповіддю на нові виклики сталому поступу людського капіталу є перехід до моделі розвитку, котра ґрунтується на фінансуванні, координації та підтримці освіти, охорони здоров'я та сільського господарства на принципах ефективності, прозорості, соціальної справедливості й відповідальності всіх суб'єктів. Такий підхід допоможе пережити пандемію та сприятиме досягненню глобальних ЦСР.

Список використаних джерел

1. Global Economic Prospects / World Bank. Washington, DC: World Bank, 2020. URL: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1553-9>.
2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution A/RES/70/1 / United Nations. 2015. September 25. URL: http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf.
3. The Sustainable Development Goals: Our Framework for COVID-19 Recovery / United Nations. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sdgs-framework-for-covid-19-recovery>.
4. The Human Capital Project / World Bank. 2018. URL: <https://doi.org/10.1596/30498>.
5. Schultz T. W. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. 1961. Vol. 51. P. 1–17.
6. Goldin C. Human Capital. 2016. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-40406-1_23.
7. Hanushek E. A., Woessmann L. Do better schools lead to more growth? Cognitive skills, economic outcomes, and causation. *Journal of economic growth*. 2012. Vol. 17 (4). P. 267–321. URL: <https://doi.org/10.1007/s10887-012-9081-x>.
8. Hanushek E. A., Machin S. J., Woessmann L. Handbook of the Economics of Education. Elsevier, 2016. 765 p.
9. World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise / World Bank. Washington, DC, 2018. 239 p. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018>.
10. Becker G. S. Health as human capital: synthesis and extensions. *Oxford Economic Papers*. 2007. Vol. 59, Iss. 3. P. 379–410. URL: <https://doi.org/10.1093/oep/gpm020>.
11. Giammanco M. D., Gitto L. Health expenditure and FDI in Europe. *Economic Analysis and Policy*. 2019. Vol. 62. P. 255–267. URL: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2019.04.001>.
12. Gasperini L. From agricultural education to education for rural development and food security: All for education and food for all. 2000. October. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/2013/link_Virtual_pub/pub_40.pdf.
13. Eco-efficiency and agricultural innovation systems in developing countries: Evidence from macro-level analysis / C. Grovermann, T. Wossen, A. Muller, K. Nichterlein. *PLoS ONE*. 2019. Vol. 14 (4). e0214115. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0214115>.
14. Механізми фінансування та фіскального стимулювання залучення інвестицій у науку і освіту / за заг. ред. Т. І. Єфименко ; наук. ред. А. М. Соколовська ; ДННУ "Акад. фін. управління". Київ, 2018. 448 с.

15. Iefymenko T. I., Gasanov S. S., Bogdan I. V. The implementation of a new budgetary allocation rule for public higher education institutions in Ukraine. *Innovative development of the economy: global trends and national features*. Lithuania: Baltija Publishing, 2018. P. 143–161.
16. Гасанов С. С., Кудряшов В. П., Балакін Р. А. Наднаціональні фіскальні правила та координація бюджетної політики в Європейському Союзі. *Фінанси України*. 2019. № 3. С. 37–55. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.03.037>.
17. The Sustainable Development Goals Report 2019 / United Nations. 2019. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>.
18. The COVID-19 Cost of School Closures / G. Psacharopoulos, H. Patrinos, V. Collis, E. Vegas. 2020. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/217486/1/GLO-DP-0548.pdf>.
19. Van Lancker W., Parolin Z. COVID-19, School Closures, and Child Poverty: A Social Crisis in the Making. *The Lancet Public Health*. 2020. Vol. 5 (5). P. E243–E244. URL: [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30084-0](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30084-0).
20. World Health Statistics / World Health Organization. URL: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/.
21. Health at a Glance 2019. OECD Indicators. / OECD. 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en>.
22. Background Notes on Sustainable, Productive and Resilient Agro-Food Systems: Value chains, human capital, and the 2030 Agenda / FAO, OECD. 2019. URL: <http://www.fao.org/3/ca5385en/ca5385en.pdf>.
23. Олієвська М. Г., Петруха С. В. Нові компетенції фахівців у сфері економіки та менеджменту: роль держави та завдання агробізнесу. *Економіка та підприємництво*. 2017. Вип. 38. С. 31–41.
24. Weidemann W., Rivera B., Maguire C. Building the base for Global Food Security: Agricultural Education and Training. Washington DC, 2011. 25 p. URL: <https://www.agrilinks.org/sites/default/files/resource/files/AET%20Synthesis%20Paper.pdf>.
25. Kupper H., Laurentzen R., Mulder M. Analysis of recent policy developments in green education in The Netherlands. *The Journal of Agricultural Education and Extension*. 2012. Vol. 18 (2). P. 121–139. URL: <https://doi.org/10.1080/1389224X.2012.655966>.
26. Novel Coronavirus (COVID-19) / FAO. 2020. URL: <http://www.fao.org/2019-ncov/en/>.

References

1. World Bank. (2020). *Global Economic Prospects*. Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-1553-9.
2. United Nations. (2015, September 25). *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development* (Resolution A/RES/70/1). Retrieved from http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf [in Russian].
3. United Nations. (n. d.). *The Sustainable Development Goals: Our Framework for COVID-19 Recovery*. Retrieved from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sdgs-framework-for-covid-19-recovery/>
4. World Bank. (2018). *The Human Capital Project*. DOI: 10.1596/30498.
5. Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *American Economic Review*, 51, 1–17.
6. Goldin, C. (2016). *Human Capital*. DOI: 10.1007/978-3-642-40406-1_23.
7. Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2012). Do better schools lead to more growth? Cognitive skills, economic outcomes, and causation. *Journal of economic growth*, 17 (4), 267–321. DOI: 10.1007/s10887-012-9081-x.
8. Hanushek, E. A., Machin, S. J., & Woessmann, L. (2016). *Handbook of the Economics of Education*. Elsevier.
9. World Bank. (2018). *World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise*. Washington, DC. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018>.

10. Becker, G. S. (2007). Health as human capital: synthesis and extensions. *Oxford Economic Papers*, 59 (3), 379–410. DOI: 10.1093/oep/gpm020.
11. Giammanco, M. D., & Gitto, L. (2019). Health expenditure and FDI in Europe. *Economic Analysis and Policy*, 62, 255–267. DOI: 10.1016/j.eap.2019.04.001.
12. Gasperini, L. (2000, October). *From agricultural education to education for rural development and food security: All for education and food for all*. Retrieved from http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/2013/link_Virtual_pub/pub_40.pdf
13. Grovermann, C., Wossen, T., Muller, A., & Nichterlein, K. (2019). Eco-efficiency and agricultural innovation systems in developing countries: Evidence from macro-level analysis. *PLoS ONE*, 14 (4). DOI: 10.1371/journal.pone.0214115.
14. Iefymenko, T. I., & Sokolovska, A. M. (Eds.). (2018). *Funding and fiscal incentive mechanisms for investments in science and education*. Kyiv: SESE “The Academy of Financial Management” [in Ukrainian].
15. Iefymenko, T. I., Gasanov, S. S., & Bogdan, I. V. (2018). The implementation of a new budgetary allocation rule for public higher education institutions in Ukraine. *Innovative development of the economy: global trends and national features*, 143–161. Lithuania: Baltija Publishing.
16. Gasanov, S. S., Kudrjashov, V. P., & Balakin, R. L. (2019). Supranational fiscal rules and coordination of budgetary policy in the European Union. *Finance of Ukraine*, 3, 37–55. DOI: 10.33763/finukr2019.03.037 [in Ukrainian].
17. United Nations. (2019). *The Sustainable Development Goals Report 2019*. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>.
18. Psacharopoulos, G., Patrinos, H., Collis, V., & Vegas, E. (2020). *The COVID-19 Cost of School Closures*. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/217486/1/GLO-DP-0548.pdf>.
19. Van Lancker, W., & Parolin, Z. (2020). COVID-19, School Closures, and Child Poverty: A Social Crisis in the Making. *The Lancet Public Health*, 5 (5), E243– E244. DOI: 10.1016/S2468-2667(20)30084-0.
20. World Health Organization. (n. d.). *World Health Statistics*. Retrieved from https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en.
21. OECD. (2019). *Health at a Glance 2019. OECD Indicators*. DOI: 10.1787/4dd50c09-en.
22. FAO, & OECD. (2019). *Background Notes on Sustainable, Productive and Resilient Agro-Food Systems: Value chains, human capital, and the 2030 Agenda*. Retrieved from <http://www.fao.org/3/ca5385en/ca5385en.pdf>.
23. Oliievska, M. H., & Petrukha, S. V. (2017). New competences of economics and management: the role of the state and the establishment of agricultural business. *Economics and business*, 38, 31–41 [in Ukrainian].
24. Weidemann, W., Rivera, B., & Maguire, C. (2011). *Building the base for Global Food Security: Agricultural Education and Training*. Washington DC. Retrieved from <https://www.agrilinks.org/sites/default/files/resource/files/AET%20Synthesis%20Paper.pdf>.
25. Kupper, H., Laurentzen, R. & Mulder, M. (2012). Analysis of recent policy developments in green education in The Netherlands. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 18 (2), 121–139. DOI: 10.1080/1389224X.2012.655966.
26. FAO. (2020). *Novel Coronavirus (COVID-19)*. Retrieved from <http://www.fao.org/2019-ncov/en/>.